

ДОГОВІРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Здійснено критичний огляд нормативних документів та економічної літератури щодо підходів до класифікації господарських договорів та наведений оптимальний набір їх ознак для потреб бухгалтерського обліку

Постановка проблеми. Досліджуючи поняття “зобов'язання” та відображення в бухгалтерському обліку фактів зміни зобов'язань, вважаємо за необхідне розглянути поняття договору, як основного джерела виникнення зобов'язання, а також класифікацію договірних зобов'язань для цілей бухгалтерського обліку.

Договір як домовленість двох або більше осіб, спрямована на встановлення, зміну або припинення прав і зобов'язань її учасників, оформлена у встановленій законодавством формі відіграє важливу роль в ринковій економіці. Він є правовою основою здійснення обміну, необхідність в якому виникає в результаті спеціалізації діяльності суб'єктів ринку а отже й основним джерелом виникнення зобов'язань учасників обміну.

Договір – одна з найдавніших юридичних конструкцій, якій приділялось багато уваги ще античними мислителями. “Nosa an tis hekon heeros hetero homologue kuria einai” (“Про що один з другим домовились, те й панує”), “Na d'an hekon hekoti homologess phasim hoi poleos basileis – nomoi, dikania einai” (“Те, з приводу чого один з іншим дійшли згоди, і є правом, так кажуть царі держави – закони”), ці фрази належать Демосфену та Платону [12, с. 315]. Представники античної науки визначали велику значущість договору в регулюванні відносин, проте ними так й не було розроблено цілісного, логічно завершеного вчення щодо нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відображення у бухгалтерському обліку договірних зобов'язань та удосконалення діючої класифікації господарських договорів досліджуються у працях В.С. Анохіна, М.М. Брагінського, О.Р. Годуніна, В.В. Гушчина, О.С. Іоффе, О.В. Кисліциної, Н.Й. Клейна, Н.Д. Круглової, В. Мілаша, І.Б. Новіцького, О.М. Петрука, К.В. Романчук, М.Л. Шелухіна, В.С. Щербіної та ін. Проте необхідність використання у бухгалтерській практиці усіх наявних ознак класифікації господарських договорів та, відповідно, зобов'язань, згідно юридичних наук потребує додаткових досліджень.

Метою дослідження. Обґрунтування доцільності застосування у бухгалтерському обліку критеріїв класифікації господарських договорів відповідно до юридичних наук з метою удосконалення облікового відображення виконання зобов'язань за ними.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основи вчення про договір було закладено римськими цивілістами. Теорія договору в Стародавньому Римі створювалися на базі таких основних понять: contractus (угоди, що породжують двостороннє зобов'язання) та pacta conventa (неформальна угода, позбавлена за загальним правилом позитивного захисту) [8]. Розроблені римськими юристами положення стали взірцем наслідування на багато століть, а рецепція римського права зачепила усю континентальну Європу. І хоча за сотні років з моменту появи договірна конструкція не змінила своєї основної сутності, вона як й

інші регулятори суспільних відносин, не є застиглою, а розвивається одночасно із самою системою суспільних відносин та зазнає постійного впливу з боку останньої.

У результаті проведеного дослідження нами було виявлено, що причиною виникнення поняття “договірне зобов'язання” стало існування у правовій науці чітко виокремлених теорій договору, які по-різному розкривають сутність даної категорії, а саме:

1) “угодницька теорія” (договір – це угода сторін про встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків);

2) “зобов'язальницька теорія” (договір ототожнюється з договірними зобов'язаннями);

3) “теорія обіцянки” (договір – це обіцянка або набір обіцянок, на які може поклатися контрагент);

4) “актова теорія” (договір – це сумісно здійснені на підставі згоди відокремлені волевиявлення двох чи більше управнених суб'єктів права, спрямовані на регулювання їхньої поведінки) [8, с. 32].

Отже, вважаємо, що всі зобов'язання, що виникають із договорів, є договірними зобов'язаннями. Тобто, для характеристики класифікації договірних зобов'язань необхідним є розгляд різних підходів щодо класифікації самих договорів.

Для того, щоб орієнтуватися у величезній кількості різноманітних договорів, їх поділяють на окремі види, що має важливе теоретичне і практичне значення. По-перше, поділ договорів на види дозволяє учасникам суспільного обороту відразу визначити найбільш суттєві їх властивості і призначення. По-друге, на практиці це сприяє укладанню саме такого договору, який найбільше відповідає вимогам його учасників [10, с. 70]. Проте, на сьогоднішній день неможливо не відмітити існування безлічі різних підходів до їх класифікації та класифікаційних ознак з правової точки зору, які досить часто не мають користі для працівників служб бухгалтерського обліку. Таку ж позицію підтримує й К.В. Романчук, наголошуючи, що у зв'язку з великою кількістю видів господарських договорів, передбачених чинним законодавством, і тих, що укладаються на конкретному підприємстві, суттєве теоретичне і практичне значення має їх класифікація для бухгалтерського обліку. Завданням такої класифікації є систематизація сукупності існуючих видів господарських договорів з метою покращання організації їх укладання, зведення, групування і оформлення їх змісту та наслідків первинними документами та відображення на рахунках бухгалтерського обліку, а також здійснення контролю та економічного аналізу [13].

Розглядати класифікацію господарських договорів варто розпочати з розгляду законодавчої бази України. На сьогоднішній день існує дві класифікації, що передбачені чинним законодавством, а саме Господарським та Цивільним Кодексами України [3, 15]. Пропонуючи класифікацію договорів, Господарський Кодекс України (далі – ГКУ) визначає різні їх види. Відповідно, у розділі 4 “Господарські зобов'язання”, главі 20 “Господарські договори” визначено 7 видів договорів (табл.1).

Таблиця 1. Види господарських договорів за Господарським Кодексом України

Глава 20. Господарські договори	Види договорів	Сутність
	за державним замовленням	Договір, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладання договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади
вільного волевиявлення	договір, в якому сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству	
примірний договір	договір, рекомендований органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором	
типовий договір	договір, затверджений Кабінетом Міністрів України, коли сторони не можуть відступати від його змісту	
договір приєднання	договір, запропонований однією стороною для інших суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту	
попередній	договір, за яким суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладання попереднього договору, укласти основний господарський договір	
основний	визначення не наведено	

З наведеної вище табл. 1 бачимо, що класифікація здійснена без урахування будь-яких критеріїв групування. На нашу думку, крім останніх двох видів, зазначених в табл. 1, кожен з них має суто юридичне значення, і не впливає на відображення результатів виконання господарських договорів у бухгалтерському обліку. *Зауважимо, що попередні договори мають знайти відображення в*

бухгалтерському обліку (наприклад, в примітках до річної фінансової звітності або пояснювальній записці) для представлення більш об'єктивної інформації щодо майбутніх зобов'язань та прав підприємства.

Також, ГКУ передбачено групування договорів залежно від галузей господарювання (табл. 2).

Таблиця 2. Групування господарських договорів залежно від галузей господарювання за Господарським кодексом України [3]

Номер і назва глави ГКУ	Види господарських договорів
Глава 30. Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності	складського зберігання контрактації сільськогосподарської продукції оренди лізингу енергопостачання міни (бартеру) поставки купівлі-продажу
Глава 31. Комерційне посередництво (агентські відносини) у сфері господарювання	агентський договір
Глава 32. Правове регулювання перевезення вантажів	транспортного експедирування перевезення вантажу у прямому та змішаному сполученні перевезення вантажу
Глава 33. Капітальне будівництво	підряду на капітальне будівництво підряду на проведення проектних і дослідницьких робіт
Глава 34. Правове регулювання інноваційної діяльності	на створення і передачу науково-технічної продукції
Глава 35. Особливості правового регулювання фінансової діяльності	банківського вкладу на розрахунково-касове обслуговування кредитний договір (факторингу, страхування)
Глава 36. Використання у підприємницькій діяльності прав суб'єктів господарювання (комерційна концесія)	комерційної концесії

Отже, ГКУ виділяє ще 21 вид договорів, проте, деякі з них (оренди, лізингу, енергопостачання, міни, поставки, купівлі-продажу, факторингу, страхування) знаходять своє відображення і в Цивільному Кодексі України (далі – ЦКУ). Якщо розглядати цю класифікацію з точки зору бухгалтерського обліку, то запропонований поділ договорів в одній главі буде мати різне відображення на рахунках. Так, наприклад, в главі 30 “Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності” такі договори як поставки, купівлі-продажу, енергопостачання та міни опосередковують передачу майна у власність, а, отже,

операції за ними будуть відображатися на рахунках бухгалтерського обліку. Договори лізингу та оренди опосередковують передачу майна у тимчасове користування, а, отже, підприємство, що одержує майно у тимчасове користування, для його обліку буде використовувати позабалансові рахунки. Таким чином, дана класифікація є не досить корисною для використання у бухгалтерському обліку та потребує удосконалення.

Щодо ЦКУ, то в ньому розглядаються дещо інші договори, ніж в ГКУ (рис. 1).

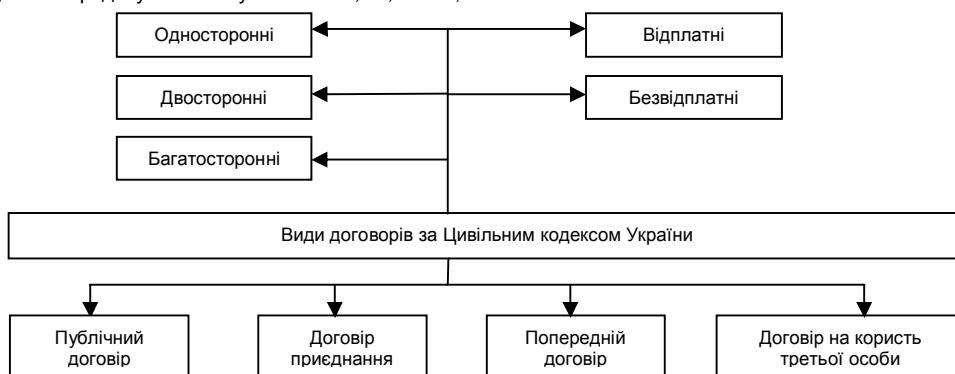

Рис. 1. Види господарських договорів, передбачені Цивільним Кодексом України [15]

Також Цивільним Кодексом України передбачено класифікацію договірних зобов'язань, однак за своєю сутністю наведена класифікація не зобов'язань, а договорів згідно глав 54-77 за видами економічної діяльності (53 види). На нашу думку, причиною цього є визначення договірних зобов'язань, як такого, що виникає на підставі договору, проте безпосередньо визначення поняття договірних зобов'язань в кодексі не

наведено. Вважаємо, що наведена класифікація є надто громіздкою, що ускладнює аналіз договорів працівниками бухгалтерських служб.

У результаті дослідження позицій українських та зарубіжних вчених щодо класифікації господарських договорів та критеріїв, покладених в їх основу, нами виявлено 37 ознак класифікації (табл. 3)

Таблиця 3. Виділені ознаки класифікації господарських договорів

№ з/п	Ознака класифікації	Автори, які виділяють ознаку	Види договорів, які виділяються
1	Залежно від змісту	Гушін В.В., Дмитрієв Ю.А. [4], Анохін В.С. [1], Годунін О.Р. [14]	договір на передачу майна, договір на виконання робіт, договір про надання послуг
	За спрямованістю результату	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2]	договір на передачу майна, договір на виконання робіт, договір про надання послуг, договори на організацію різного роду утворень
	Залежно від об'єкта	Кисліцина О.В. [6]	договір на передачу майна, договір на виконання робіт, договір про надання послуг, договори на організацію різних утворень
2	За ступенем юридичної завершеності	Юффе О.С. [5]	попередній, остаточний
	За функціональним призначенням	Мілаш В. [9]	попередній, основний
	За регулятивними функціями	Щербіна В.С. [17]	
	Залежно від юридичної спрямованості	Шелухін М.Л. [16]	
	Ознака не зазначена	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2], Кисліцина О.В. [6]	
3	За суб'єктним складом	Щербіна В.С. [17]	двосторонній, багатосторонній
	За розподілом прав та обов'язків	Шелухін М.Л. [16]	односторонній, двосторонній, на користь третьої особи
	За розподілом зобов'язань між сторонами	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2]	односторонній, двосторонній
	Залежно від кількості осіб в договорі	Кисліцина О.В. [6]	односторонній, багатосторонній
4	Залежно від характеру підстав виникнення	Юффе О.С. [5]	плановий, неплановий
	Залежно від підстав укладання	Шелухін М.Л. [16]	плановий, вільно врегульований
	Залежно від юридичної підстави укладання	Щербіна В.С. [17]	господарський
5	За характером розподілу прав та обов'язків	Юффе О.С. [5]	однобічний, взаємний
6	За характером дії	Юффе О.С. [5]	договір, укладений на користь контрагента, третіх осіб
	Ознака не зазначена	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2]	
	Залежно від того, в чий інтерес укладено договір	Кисліцина О.В. [6]	договір в інтересах сторін, в інтересах третіх осіб
7	Відповідно до суб'єктного складу	Мілаш В. [9]	підприємницький (комерційний) договір двостороннього та одностороннього інституційного характеру, підприємницький (споживчий) договір одностороннього інституційного характеру, некомерційний господарський договір, господарський (організаційний) нормативно-обов'язковий договір
8	Залежно від змісту відносин, що вони опосередковують	Мілаш В. [9]	збутовий, інвестиційний, обслуговуючий, організаційний підприємницький
9	За порядком узгодження договірних умов	Мілаш В. [9]	договір, умови якого узгоджуються в індивідуальному порядку; договір, приєднання, умови якого встановлені однією із сторін; договір, укладений на підставі типового договору
	За способом оферти	Щербіна В.С. [17]	договір приєднання, договір, зміст якого сторони визначають при його укладанні
	Залежно від способу укладання	Шелухін М.Л. [16]	договір приєднання, взаємопогодження
10	За місцем укладання	Мілаш В. [9]	біржовий, договір, укладений в межах звичайних товарних ринків, в межах електронного ринку
11	Залежно від способу виникнення	Щербіна В.С. [17]	формальний, реальний, консенсуальний
	За досягненням домовленості	Шелухін М.Л. [16]	реальний, консенсуальний
	За юридичною природою	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2]	
	За юридичною природою	Кисліцина О.В. [6]	
12	За змістом істотних умов	Щербіна В.С. [17]	простий, складний
13	За регулятивними функціями	Щербіна В.С. [17]	генеральний, поточний
	Залежно від періодів виконання	Шелухін М.Л. [16]	
14	залежно від характеру переміщення благ	Шелухін М.Л. [16]	відплатний, безвідплатний
	за наявністю зустрічного задоволення	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2]	платний, безоплатний
	за характером відносин між сторонами	Кисліцина О.В. [6]	
15	залежно від підстави укладання договору	Кисліцина О.В. [6]	вільний, обов'язковий
16	залежно від впливу на дійсність договору підстави його виникнення	Кисліцина О.В. [6]	абстрактний, каузальний
17	залежно від впливу тих чи інших умов (фактів) на дію договору	Кисліцина О.В. [6]	умовний, безумовний
18	залежно від об'єкта	Кисліцина О.В. [6]	речовий, зобов'язальний
19	залежно від можливості оцінки ризику при укладанні договору	Кисліцина О.В. [6]	коммуативний (міновий), алеаторний (ризиковий)
20	за змістом діяльності, що регулюється договором	Кисліцина О.В. [6]	майновий, організаційний
21	ознака не зазначена	Брагінський М.І., Вітрянський В.В. [2]	основний, додатковий
	за наявністю або відсутністю юридичного зв'язку одного договору з іншим	Кисліцина О.В. [6]	
22	ознака не зазначена	Шелухін М.Л. [16]	договір по вертикалі, внутрішньогосподарський
23	ознака не зазначена	Круглова Н.Д. [7]	публічний, попередній, договір приєднання, договір на користь третьої особи
24	ознака не зазначена	Клейн Н.І. [11]	господарсько-оперативний, господарсько-управлінський, внутрішньогосподарський
25	ознака не зазначена	Годунін О.Р. [14]	організаційний, публічний, договір про приєднання, змішаний

Аналізуючи табл. 3, бачимо, що називаючи різні критерії класифікації, господарські договори, які до них відносяться, є однаковими або подібними у своїй більшості. При поділі договорів на попередні та основні, автори О.С. Іоффе [5], В. Мілаш [9], М.Л. Шелухін [16], В.С. Щербіна [17] виділяють чотири різні класифікаційні ознаки (за ступенем юридичної завершеності, за функціональним призначенням, за регулятивними функціями та залежно від юридичної спрямованості). Крім того, такі вчені, як М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський [2] та О.В. Кисліцина [6], не називаючи ознаку класифікації, також поділяють умовно договори на попередні та основні. При поділі договорів на реальні та консенсуальні дослідники називають три класифікаційні ознаки: залежно від способу виникнення, за досягненням домовленості та юридичною природою. Відсутність узгодженості серед вчених щодо критеріїв класифікації спостерігається й за іншими виділеними групами.

На сьогоднішній день у більшості підручників із господарського права представлена класифікація господарських договорів, що майже не відрізняється від суто цивільстичної класифікації. Найбільш поширеним критерієм для такої класифікації є предмет договору. Так, за даною ознакою господарські договори поділяють на договори, пов'язані з передачею майна у власність чи платне використання, з виконанням робіт, з наданням послуг. У свою чергу, залежно від того, що є безпосереднім предметом зазначених договорів, проводиться їх подальша класифікація. Так, окремо виділяють договори на реалізацію сільськогосподарської продукції, товарів народного споживання, продукції виробничо-технічного призначення тощо. У рамках договорів про надання послуг окремо виділяють договори про надання побутових послуг, посередницьких послуг, фінансові договори тощо.

У сучасній науковій та навчальній літературі господарські договори, як правило, класифікують так само, як це зроблено у цивільному праві: односторонні, двосторонні та багатосторонні, платні та безоплатні, реальні та консенсуальні, договори приєднання та договори, зміст яких визначають при їх укладанні; генеральні та поточні тощо.

Переважає більшість господарських договорів розроблених фахівцями юридичних спеціальностей, тобто забезпечують досягнення завдань права. Таким чином, будуючи найдоцільнішу класифікацію господарських договорів, юристи переслідують лише ціль забезпечення виконання завдань своєї науки та практичної діяльності, зокрема найкраще юридичне оформлення договору на

предмет його дійсності та юридичної грамотності. У той же час в класифікаціях, розроблених юристами, абсолютно не враховані інтереси інших наук та представників інших видів практичної діяльності, таких як бухгалтери, аналітики, управлінці [13].

У своєму дослідженні К.В. Романчук пропонує класифікацію господарських договорів для цілей бухгалтерського обліку, економічного аналізу та господарського контролю:

- 1) за відображенням результатів договору в бухгалтерському обліку (договори, результати яких не відображаються в бухгалтерському обліку; договори, результати яких відображаються в бухгалтерському);
- 2) за предметною ознакою (про передачу майна, на виконання робіт, про надання послуг);
- 3) за характером відносин (безоплатні, платні);
- 4) за наявністю у сторін прав та обов'язків (односторонньо-зобов'язувальні, взаємнозобов'язувальні);
- 5) за формою укладання (усні, письмові);
- 6) за кількістю осіб у договорі (двосторонні, багатосторонні);
- 7) за моментом виникнення зобов'язання (реальні, консенсуальні);
- 8) за суб'єктами, які беруть участь в договорі (з резидентами, з нерезидентами) [13].

Отже при класифікації договорів для цілей бухгалтерського обліку такі ознаки класифікації, як за характером відносин, предметною ознакою, формою укладання та моментом виникнення запозичені з юридичної науки, однак підходять і для використання в обліку. Також автор виділяє суто облікові ознаки: за відображенням результатів договору в бухгалтерському обліку, що зумовлене необхідністю визначення, чи має результат виконання конкретного договору ознаки господарської операції і чи відобразатиметься у бухгалтерському обліку [13].

Також, зауважимо, що такі класифікаційні ознаки, як залежно від наявності у сторін прав та обов'язків та за суб'єктами для потреб бухгалтерського обліку дозволять лише збільшити розрізи аналітики, що забезпечить покращання контролю за виконанням договорів. Вважаємо, що наведена класифікація господарських договорів є доцільною для застосування у бухгалтерському обліку, проте на підставі проведеного аналізу літературних джерел пропонуємо доповнити її наступними ознаками: залежно від суб'єктного складу, за ступенем юридичної завершеності, залежно від валюти укладання (рис. 2).

Рис. 2. Узагальнена класифікація господарських договорів для потреб бухгалтерського обліку

Отже, поділ договорів залежно від змісту полегшить роботу бухгалтерської служби в частині вибору необхідних рахунків та первинних документів в процесі виконання договорів. Виділення ознаки класифікації залежно від суб'єктного складу дозволить полегшити аналіз договорів з точки зору податкового обліку, адже при укладанні договорів важливим моментом є і статус контрагента як фізичної чи юридичної особи, так і те, чи є він резидентом країни чи ні. Причиною цього є виникнення різних сум зобов'язань за податками та платежами.

Критерії класифікації договорів залежно від кількості осіб у договорі дозволить збільшити розрізи аналітики, що забезпечить можливість проведення планування та здійснення аналізу виконання, залежно від ступеня юридичної завершеності – отримувати інформацію про укладені підприємством попередні договори, які в подальшому вплинуть на стан активів та зобов'язань підприємства при підписанні вже основного договору в майбутньому. Така інформація, що може відобразитися у пояснювальній записці до річної фінансової звітності, буде корисною при аналізі фінансового стану суб'єкта господарювання та наступному плануванні діяльності. Поділ договорів залежно від валюти укладання дозволить бухгалтеру вчасно передбачити виникнення курсових різниць та правильно організувати їх облік. Звичайно, наведена класифікація може уточнюватися, але вважаємо дані класифікаційні ознаки господарських договорів найбільш важливішими для відображення у бухгалтерському обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи вищезазначене дослідження, дійшли наступних висновків. По-перше, існуючі на сьогоднішній день класифікації господарських договорів та зобов'язань, які за ними викликають, розроблені, як правило, фахівцями юридичних наук, а тому не враховують інтереси інших користувачів, таких як бухгалтери, економісти, аналітики. Зокрема, у більшості підручників із господарського права наведена класифікація господарських договорів, що майже не відрізняється від суто цивільної класифікації, і найбільш поширеним критерієм такої класифікації є предмет договору. Автори наукової та навчальної літератури класифікують господарські договори згідно вимог цивільного права (односторонні, двосторонні та багатосторонні; платні та безоплатні; реальні та консенсуальні; договори приєднання та договори, зміст яких визначають при їх укладанні; генеральні та поточні).

По-друге, на основі виявлених неузгодженостей та подібності наведених класифікаційних ознак господарських договорів запропоновано із класифікацію для потреб бухгалтерського обліку за такими критеріями: залежно від змісту, валюти укладання, суб'єктного складу, за кількістю сторін, ступенем юридичної завершеності, що сприяє удосконаленню системи аналітичних рахунків для їх обліку договірних зобов'язань, полегшенню відображення наслідків виконання договірних зобов'язань у бухгалтерському обліку, а також проведенню аналізу та здійсненню контролю за їх виконанням. Тому в сучасних умовах постає питання про необхідність формування адекватної облікової політики щодо забезпечення виконання зобов'язань.

Список використаної літератури:

1. *Анохин В.С.* Предпринимательское право [Текст]: учебник / В.С. Анохин. – М.: Гуманитарный издательский центр ВМДОС, 2003. – 392 с.
2. *Брагинский М.И.* Договорное право: общие положения [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут. – 1997. – 682 с.
3. Господарський Кодекс України [Електронний ресурс]: закон / Закон від 16.01.2003 № 436 – IV із змінами та доповненнями № 1070 – VI(1070-17) від 05.03.2009. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15&test=4/UMfPEG_znhha2y_ZitFkFUdHdlwYsFggkRbl1c. – Назва з екрана.
4. *Гущин В.В.* Российское предпринимательское право [Текст] : учебник / В.В. Гущин, Ю.А. Дмитриев. – М. изд-во Эксмо, 2005. – 736 с.
5. *Иоффе О.С.* Избранные труды по гражданскому праву. Критика теории "хозяйственного права" [Текст] / О.С. Иоффе. – М.: Статут, 2000. – 777 с.
6. *Кислицина О.В.* Классификация гражданско-правовых договоров [Електронний ресурс] / О.В. Кислицина. – Режим доступу: <http://www.real-vorsee.info/art/civil3.html>. – назва з екрана.
7. *Круглова Н.Д.* Хозяйственное право [Текст]: учеб. пособие / Н.Д. Круглова. – [2-е изд-ние]. – М.: РДЛ, 2001. – 912 с.
8. *Мілаш В.* Нові підходи до визначення договору в господарському праві [Текст] / В. Мілаш // Підприємство, господарство, право. – 2007. – № 9. – С. 31-36.
9. *Мілаш В.* Підприємницький (комерційний) договір у системі господарських договорів [Текст] / В. Мілаш // Підприємство, господарство, право. – 2004. – № 12. – С. 73-76.
10. *Петрук О.М.* Облік і аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики [Текст]: монографія / О.М. Петрук. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 332 с.
11. Предпринимательское право [Текст]: учебник / под ред. Н.И. Клейн. – М, 1993. – 480 с.
12. Римское частное право [Текст]: учебник / под ред. проф. И.Б. Новицкого, проф. И.С. Петерского. – М.: Юриспруденция, 2000. – 448 с.
13. *Романчук К.В.* Організація та методика бухгалтерського обліку договірному процесу [Електронний ресурс]: / Автореф. дис. канд. ек. наук / К.В. Романчук. – М., 2005. – 205 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/82650.html>. – Назва з екрана.
14. Хозяйственное право [Текст]: / О.Р. Годунин. – Минск, 2000. – 114 с.
15. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс] / Закон від 16.01.2003 № 435-IV]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>. – Назва з екрана.
16. *Шелухін М.Л.* Господарське право [Текст]: підручник / М.Л. Шелухін. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 616 с.
17. *Щербіна В.С.* Господарське право [Текст]: підручник / В.С. Щербіна. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 656 с.

МУШИНСЬКИЙ Вадим Валентинович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики бухгалтерського обліку зобов'язань;
- теорія та методологія господарського контролю